

УДК 911.52
DOI 10.58649/1694-5344-2025-3-284-288

ОСМОНАЛИЕВА Г.К.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
ОСМОНАЛИЕВА Г.К.
КНУ имени Ж. Баласагына
OSMONOLIEVA G.K.
KNU J. Balasagyn

**ЖУСУП БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КУУДА МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДИ КӨП ТИЛДҮҮ
ЧӨЙРӨДӨ ОКУТУУ МАСЕЛЕЛЕРИ ЖАНА «КЫРГЫЗТЕСТ» СИСТЕМАСЫН КОЛДОНУУ
ТАЖРЫЙБАСЫ ЖӨНҮНДӨ**

**О ВОПРОСАХ ПРЕПОДАВАНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В УСЛОВИЯХ
МНОГОЯЗЫЧИЯ И ОПЫТЕ ПРИМЕНЕНИЯ СИСТЕМЫ «КЫРГЫЗТЕСТ» В КНУ ИМЕНИ
ЖУСУПА БАЛАСАГЫНА**

**ON THE ISSUES OF TEACHING THE STATE LANGUAGE IN MULTILINGUAL CONDITIONS AND
THE EXPERIENCE OF USING THE "KYRGYZTEST" SYSTEM IN THE KNU JUSUP BALASAGYN**

Кыскача мүнөздөмө: Макалада мамлекеттик тилди көп тилдүү шарттарда окутуу маселелери жана «Кыргызтест» системасын Жусуп Баласагын атындагы КУУнун факультеттер аралык мамлекеттик тил кафедрасында колдонуу тажрыйбасы жөнүндө айтылат. Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча жаңы Улуттук программанын кыргыз тили эне тили, кыргыз тили экинчи тил катары талаптарын аткаруу жана тил каражаттар системасындагы – эң негизги тил үйрөтүүдөгү компоненттердин бири – лексиканын ролу жөнүндө баяндалат.

Аннотация: В данной статье на примере учебно-методической работы межфакультетской кафедры государственного языка КНУ им. Жусупа Баласагына рассматриваются проблемы и опыт преподавания государственного языка в многоязычной среде. Также рассматривается новая национальная программа развития государственного языка в области преподавания кыргызского языка как родного, второго и говорится о значении лексического минимума в изучении государственного языка в целом.

Abstract: The article discusses the problems and experience of teaching the state language in a multilingual environment, on the example of the interfaculty department of the state language of the Jusup Balasagyn KNU. A new national program for the development of the state language in the field of teaching Kyrgyz as a native, second and the importance of the lexical minimum in the study of the state language as a whole is also being considered.

Негизги сөздөр: Мамлекеттик тил боюнча улуттук программа; Кыргызтест системасы; талаптар; кыргыз тили экинчи тил катары, эне тил катары; денгээлдер; тил үйрөтүү көйгөйлөрү; тажрыйба.

Ключевые слова: Национальная программа государственного языка; система Кыргызтест; требования; кыргызский язык как родной, как второй язык; уровни языка; проблемы обучения; опыт.

Keywords: National Program of the State Language; Kyrgyz Test; requirements; Kyrgyz as a mother tongue, as a second language; language levels; learning problems; experience.

Кыргыз Республикасында ЖОЖдордун “Болон” системасына толук өтүлүшү жана Европалык стандарттарга жооп берген программалар, долбоорлор жана ар кандай расмий документтердин иштелип чыгуусу – билим берүү тармагына ар кандай өзгөрүүлөрдү алып келүүдө. Буга байланыштуу, мамлекеттик тилди окутуу жаатында да айрым өзгөрүүлөр болуп жатат:

1. 2020-2025 жылдарга карата Кыргыз Республикасында мамлекеттик тилди жана тил саясатын өркүндөтүү боюнча жаңы Улуттук программа иштелип чыкты.[5;6]

2. Кыргыз Республикасынын ар бир жараны – бала бакчадан, мектептен баштап, ЖОЖдорго чейин, европалык стандарттарга жооп берген, денгээлдер боюнча тилди окутуу

жана тилдик каражаттарды толук камтыган

Кыргызтест системасына өтүү шарт.

Белгилүү болгондой, тил каражаттар системасында – лексика эң негизги, керектүү компоненттин бири болуп эсептелет жана **Угуу, Сүйлөө, Окуу, Жазуу** багытында кепти өркүндөтүүдө негизги элементтердин бири болуп эсептелет.

✓ Тилди мыкты өздөштүрүү үчүн – тилди үйрөнүү гана максатты көздөбөстөн, аны өнүктүрүү жана баалоо системасын аныктоо зарыл.

✓ Биздин өлкөдө мамлекеттик тилди билүү деңгээлин аныктоо максатында **Кыргызтест** системасы иштелип жайылууда. Аталган Кыргызтест системасы – тилди үйрөтүү эл аралык тажрыйбаларга таянып, үйрөнүчүлөрдүн негизги коммуникативдик компетенцияларын өркүндөтүүгө жана баалоого көздөлөт.

✓ Аталган система Кыргыз Республикасындагы жарандардын, башка улуттагы элдердин жана чет өлкөлүктөрдүн кыргыз тилин билүү деңгээлин жана башка тилди колдонуу компетенттүүлүгүн аныктайт.

✓ Көп жылдар бою кыргыз тилин окутуу **формалдык грамматиканы үйрөтүү** түрүндө окутуп келген деп эсептелет. Ал эми кыргыз тилин үйрөнүп жаткандар, чет тилдерди үйрөнгөндөрдөн айырмаланып, көбүнчө эрежелерди жаттап, бирок сүйлөө речин, сөз байлыгын өнүктүрө албай келгени белгиленет.

3. Андыктан, Кыргыз Республикасында 2021-2025-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана тил саясатын өркүндөтүү программасын ишке ашыруу боюнча Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин 2021-жылга карата иш-

чаралар планынын №131 жана 5-пунктунда Мамлекеттик тилди эне тили, экинчи жана чет тил катары окутуунун өзгөчөлүгүн эске алуу менен кыргыз тили жана адабиятын окутуу концепциясын өркүндөтүү каралган. Мамлекеттик тилди **эне тил жана экинчи тил** катары окутуунун өзгөчөлүгүн эске алуу менен кыргыз тили жана адабиятын окутуунун өркүндөтүлгөн концепцияларынын долбоорун даярдоо үчүн КББАнын 2021-жылдын 20-апрелинде №3/20 буйругунун негизинде атайын жумушчу топ түзүлгөн. Албетте, ар бир иш-аракеттер Кыргыз Республикасынын мамлекеттик тилге карата камкордугун жана мамлекеттик тилди жайылтуу жана жогорку, сапаттуу деңгээлде окутууга багытталган жолдору болуп эсептелет. Ошону менен бирге төмөнкүлөрдүн бардыгын комплекстүү түрдө гана ишке ашырганда натыйжалуу жыйынтыкты көрө алабыз.

Буга байланыштуу, Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик тилди өнүктүрүү жана өркүндөтүү боюнча 2020-2025-жылына Улуттук программанын жана Кыргызтест тарабынан мамлекеттик тилди билүү деңгээлине коюлган талаптардын негизинде, кыргыз тили боюнча – сөздөрдүн жана сөз айкаштардын жыштыгы сунушталып, ар бир тил билүү деңгээлдери көп тилдүү чөйрөгө багытталып киргизилген. [6]

Алар: А1 элементардык; А2 базалык; В1 ортоңку; В2 ортодон жогору; С1 жогору деңгээлдерди түзөт. Аталган **Минимум** – кыргыз тилин өз алдынча үйрөнүүгө сунушталган жана тил билүү деңгээлин аныктоого багытталган. Сунушталган минимум – дүйнөлүк жана Европалык стандарттарына, тил билүү деңгээлдер шкаласына жана европалык чет тилдерди үйрөтүү стандарттарына негизделип, Кыргыз

республикасынын коомдук-социалдык өзгөчөлүктөрдү эске алуу менен түзүлгөн.

1. Элементардык А1 деңгээлде 900 сөз бирдигин жана негизги этикеттик сөз айкаштарын билүү зарыл жана бул деңгээлге төмөнкүдөй тилдик жана кептик көндүмдөр ишке ашырылат:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билүү;

-чакан көлөмдөгү текстти же билдирүүнү окуп, жалпы маанисин түшүнө билүү;

-чакан көлөмдөгү так жана жай айтылган же окулган аудиотексттин же билдирүүнүн жалпы маанисин түшүнө билүү;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен өзүнүн оюн оозеки жана жазуу түрүндө билдире алуу.

2. Базалык: А2 деңгээлде – 1300 активдүү сөз бирдиги жана негизги этикеттик сөз айкаштарын камтыган лексикалык минимум болуш керек:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билүү;

-чакан көлөмдөгү айтылган же окулган аудиотексттин же билдирүүнүн жалпы маанисин түшүнө билүү;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен өзүнүн оюн оозеки жана жазуу түрүндө билдире алуу;

3. Орто: В1 деңгээлде студенттер жана жалпы тил уйрөнүүчүлөр 3000 активдүү сөз бирдигин жана негизги этикеттик сөз айкаштарын камтыйт:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билүү;

-ушул деңгээлге ылайык келген текстти же билдирүүнү окуп, негизги мааниси түшүнө билүү;

-чакан көлөмдө так жана жай айтылган же окулган аудиотексттин же билдирүүнүн негизги маанисин түшүнө билүү;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен өзүнүн оюн расмий жана расмий эмес стилде оозеки жана жазуу түрүндө билдире алуу.

4. Ортодон жогору: В2 дээңгелге жараша төмөнкүдөй тилдик жана кептик көндүмдөр ишке ашырылат:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билүү;

-түрдүү жанрдагы текстти же билдирүүнү окуп, негизги жана көмүскөдө берилген (имплициттик) маалыматты түшүнө билүү;

-чакан көлөмдө айтылган же окулган аудиотексттин негизги маанисин түшүнө билүү;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен өзүнүн оюн расмий стилде оозеки жана жазуу түрүндө билдире алуу.

Ортодон жогоруу деңгээлде сүйлөгөн адамдын өзүнүн иш чөйрөсүнө жана кырдаалга жараша таасир этүүчү мүнөздөгү кайрылуулар.

Ортодон жогору деңгээл В2 – 6000 активдүү сөз бирдигин жана этикеттик сөз айкаштарын камтыйт.

-Ал эми **жогорку: С1** деңгээл 9000 активдүү сөз бирдигин жана этикеттик сөз айкаштарын камтып, жогорку деңгээлге жараша төмөнкүдөй тилдик жана кептик көндүмдөрдү камтыйт:

-лексиканы жана грамматиканы колдоно билүү;

-түрдүү жанрдагы көлөмдүү текстти окуп, негизги жана көмүскөдө берилген (имплициттик) маалыматты түшүнө билүү;

-табигый ылдамдыкта айтылган оозеки кепти түшүнө билүү;

-кыргыз тилинин адабий ченемдерин сактоо менен өзүнүн оюн расмий жана расмий эмес оозеки жана жазуу түрүндө билдире алуу.

-жогорку деңгээлде сүйлөгөн адам өзүнүн иш чөйрөсүнө жана кырдаалга жараша, оозеки же жазуу жүзүндө таасир этүүчү мүнөздөгү кайрылуулар менен эл алдында даярдыгы жок сүйлөй билүүсү ишке ашырылат.

Жусуп Баласагын атындагы КУУнун факультеттер аралык мамлекеттик тил кафедрасынын ишмердүүлүгүн алсак, ЖОЖдордун арасында аталган кафедра мамлекеттик тилди окутууда эң алгачкылардан болуп “Кыргызтест” системасы боюнча окутууну баштаган. [9; 10]

2017-жылдан баштап: европалык деңгээлдик шкала принциптерине таянып жана Кыргызтест системасынын **жөнөкөйдөн – жогорку деңгээлге** чейин кыргыз тилин үйрөтүү принциптерин ийгиликтүү колдонуп келе жатат. Көбүнчө окутуу кыргыз студенттерге багытталгандыктан, кыргыз тили сабагынын жумушчу программасы В2 деңгээлдеги багытта түзүлүп, лексикалык минимум жана башка тиешелүү тапшырмалар ошол деңгээлге даярдалат. Ал эми КУУнун айрым факультеттериндеги өзгөчөлүктөрдү эске алып жана чет өлкөлүк студенттер учун А1-А2 жана В1 деңгээлдеги программалар, Sillabustар түзүлүп, атайын аппробациядан

өткөн тексттер, сөздүктөр сунашталат. Мисалы: Кыргыз-кытай, Эл аралык мамилелер, Тарых жана чөлкөм таануу, орус жана славян факультети ж.б. Андан тышкары, кесиптик багытта лексикалык минимумдарды, чакан текст, сөздүктөрдү студенттердин тил билүү деңгээлине жараша түзүп келүүдө.

Албетте, деңгээлдер боюнча окутууда – лексикалык минимумдардын түзүлүшүнө жана активдүү сөздүктү системалоого кылдат мамиле кылып жана жазуу, кеп речин анализдөө зарыл. Буга байланыштуу, кыргыз тилин үйрөнүп жаткан жарандар, студенттер, кайсы деңгээлде үйрөнбөсүн, эң негизгиси:

✓ Коммуникативдик

принциптерге ээ болуп, тилдик каражаттарды туура колдонушу зарыл;

✓ Логикалык ой жүгүртүүгө басым коюп, сөздөрдү, сөз айкаштарды группаларга бириктирип, тема жана тематика боюнча бөлүшү керек;

✓ Тилди үйрөнүп жаткандар, ар-бир тилдик каражаттарды түшүнүп, туура колдонууга мүмкүнчүлүгүн жумшаш керек;

✓ Өздөрүнүн оюн – так жана кысылбастан билдириш керек;

✓ Тиешелүү иш кагаздарын жаза билүүгө шарт.

Демек, тажрыйба көрсөткөндөй факультеттер аралык мамлекеттик тил кафедрасынын мисалында кыргыз тилчилердин астында эң негизги 4 аспекттен турган максаттар аткарылышы зарыл:

1. Студенттерди кыргыз тилин окутууда комплекстүү түрдө, келечекте мамлекеттик тилди мыкты өздөштүргөн адис катары даярдоо;

2. Билим берүүдө европалык шкала, эл аралык деңгээлдик принциптерди жана Кыргызтест системасын колдонуп окутуу;

3. Университеттин өзгөчө спецификасын эске алып, кесиптик багытка басым кылып факультет, институт жана профильдик кафедралар менен тыгыз иштешүү.

4. Мамлекеттик тилди эне тили жана экинчи тил катары окутуунун өзгөчөлүгүн эске алуу менен бирге окутуунун негизги максатын көздөп – окуучулардын кеп ишмердигин (сүйлөөсүн, баарлашуусун) жакшыртуу жана өркүндөтүү.

Кыргыз тилинен билим алуу процесстеринде “...улуттук менталитеттин базасында мыкты, маданияттуу сүйлөй билүүгө жана өз оюн мыкты жаза билүүгө үйрөнүшү зарыл. Эне тили сабагы окуучуга ар

кандай турмуштук чөйрөлөрдө, жагдай-шарттарда кимдер менен кандай сүйлөшүүнүн стандарттуу жана стандарттуу эмес негиздерин, маалымат алмашуунун түрдүү жагдайларын, этномаданий баалуулуктарды туюндурулган текстти толук түшүнүүнүн жана түзө билүүнүн ыкмаларын үйрөнүшү зарыл”

Жыйынтыктап айтканда, Мамлекеттик тилди өркүндөтүү жана өздөштүрүү максаттары мурунку мезгилдин талаптары катары актуалдуулугун жоготуп, жалпы сөз катары кабыл алынып калды десек жаңылышпайбыз. Ал эми жаңы муундун талаптарына жооп бере турган, замандын агымына туура келген багыттарды өнүктүрүү, жайылтуу мезгилдин убактысы келди деп эсептейбиз жана бул таризде ар бир тил кафедралардын астында негизги маселелерди чечүү зарыл:

✓ Көп тилдүү билим берүүдө мамлекеттик тилдин ролун көтөрүү;

✓ Тил илиминд көп тилдүүлүктүн жана мультитилдүүлүктүн ордун жана ролун аныктоо;

✓ Мамлекеттик тилди “Кыргызтест” системасы жана эл аралык стандарттар боюнча окутуу тажрыйбасын жайылтуу;

✓ Мамлекеттик тилди чет өлкөлүк жана бөтөн тилдүү студенттерге окутууну жайылтуу;

✓ Тилдерди окутууда заманбап интерактивдүү ыкмаларды жана жасалма акылды колдонуу жолдорун өнүктүрүү аркылуу;

✓

Колдонулган адабияттар

1. Биялиев К.А. Кыргыз тилин чет тили катары окутуунун методологиясы. – Бишкек: «Кут-Бер», 2015, 360 б.
2. Дабаев К.Д. Обучение кыргызскому языку в русскоязычной школе. – Бишкек, 2000.
3. Топоева-Ставицкая Б.Б. Мамлекеттик тилди билүү деңгээлине коюлган талаптар. – Бишкек, 2017.
4. Мусаев С.Ж. Эмне үчүн Конституциялык реформа зарыл...? 27.04.21.
5. Мамлекеттик тилди өнүктүрүү боюнча Кыргыз Республикасынын Улуттук программасы, 2021-2025-жыл.
6. КРдин 2014-2020 жылдын мамлекеттик тилди өркүндөтүү жана өнүктүрүү боюнча улуттук программасы.
7. КР. Өкмөтүнүн 2017-жылдын, 21-ноябрындагы № 757 токтому.
8. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мекемелеринде кыргыз тилин эне тил, экинчи тил жана чет тил катары окутуунун концепциясы. С.К.Рысбаев, п.и.д., профессор Кыргыз билим берүү академиясы, 2022-ж.
9. Осмоналиева Г.К. Кыргыз тили боюнча тесттердин жыйнагы. – Бишкек: Ж.Баласагын атындагы КУУ, 2017.
10. www.kygyztest.gov.kg.

Рецензент: пед.и.д., профессор Добаев К.